

виходив науковий щорічник “Первісне громадянство”. Комісія історичної пісенності при Історичній секції, під керівництвом К. Грушевської, видала “Українські народні думи. Корпус” (1927 – 1931). Із видатних праць цього часу окремо треба відзначити найцінніший огляд української усної творчості від найдавніших часів, вміщений у I і IV томах “Історії української літератури” М. Грушевського (1923 – 1927) [11, 162].

На жаль, політичний чинник у розвитку гуманітарних наук досить часто виступає каталізатором відцентрових тенденцій і, за певних історичних обставин, має здатність безпосередньо руйнувати не лише наукові школи, а й, здавалося б, стійкі до зовнішніх впливів особистості науковців. Так, на початку 1930-х рр., узв’язку з посиленням сталінських репресій проти української культури, етнографічну роботу при УАН майже згорнули, а відповідні установи закрили. Згодом, у 1936 р. засновано Інститут фольклору, який із 1937 р. почав видавати журнал “Український фольклор”, що з 1939 до 1941 рр. виходив під назвою “Народна творчість”. Редакційна політика часопису підпорядковувалася завданням “комуністичного будівництва”, тим самим позбавляючи друковані матеріали поважної наукової вартості.

Отже, українська етнографія, з притаманними їй науковістю, достеменністю та високим рівнем методологічного забезпечення, набутими ще за доби раннього модерну, подолавши терни історичної дійсності ХХ ст., постала однією з найбагатших ділянок українознавства, що охоплює всі вияви народного життя. Крім того, етнографія відбулася як один із фундаментальних чинників історичного зближення елітної та народної культур, урешті – національного “пробудження” української спільноти.

1. *Енциклопедія українознавства. – Т. 2. – Львів, 1993.*
2. *Кононенко Ж.О., Супруненко О.Б. Листи Вадима Щербаківського до Федора Вовка // Полтавський археологічний збірник. – 1995. – № 4.*
3. *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной ИРГО. Юго-Западный отдел: Материалы и исследования, собр. П. П. Чубинским. – Т. 1: Общее предисловие. Верования и суеверия. Легенды, загадки и пословицы, колдовство. – СПб., 1872.*
4. *Драгоманов М.П. Малороссия в ее словесности // Выбранные. – К., 1991.*
5. *Антонович М. Недруковані листи В. Антоновича до Ф. Вовка (З архіву УВАН) // Український історик. – 1988. – Т. 25. – Ч. 1/4; Т. 26. – Ч. 1/3.*
6. *Єфремов С.О. Історія українського письменства. – К., 1995.*
7. *Чередниченко Д. Павло Чубинський. – К., 2005.*
8. *Чередниченко Д. Павло Чубинський // Київська старовина. – 1992. – № 6.*
9. *Пыпин А. История русской этнографии. – Т. III. – СПб., 1891.*
10. *Грабович Г. До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка. – К., 1997.*
11. *Ковальчук О.В. Українське народознавство. – К., 1992.*

Novak A.V. The science evolution of the Ukrainian ethnography in the XIX – the first third of the XX centuries. In the article the process of the transformation of the ethnology knowledge from the first known in history personal interest to the forming of the modern science since the XIX till the first third of the XX century is observed.

Key words: ethnography, field researches, national idea, science.

І. І. Ярмошик

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ВОЛИНИ ПОЛЬСЬКОЮ ІНТЕЛІГЕНЦІЄЮ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

Аналізується внесок представників польської інтелігенції у вивчення історії населених пунктів Волині у другій половині ХІХ ст. і тенденції розвитку дослідницького історико-краєзнавчого процесу в регіоні.

Ключові слова: Волинь, польська інтелігенція, історичні дослідження.

У другій половині ХІХ ст. польські науковці продовжували наукове вивчення минулого Волині та створили чимало монографій, брошур, статей із цієї проблематики. У цей же період було підготовлено та видано стараннями польських науковців (О. Пшездзєцького, Ю.-І. Крашевського, О. Яблоновського, Т. Вежбовського та ін.) значну кількість документального матеріалу, що суттєво розширило, поруч із виданнями Київської Тимчасової комісії з розгляду давніх актів, джерельну базу волинського історичного краєзнавства. Праці польських науковців ще не знайшли належного висвітлення в українській історіографії, не проаналізовано їх внесок у вивчення різних аспектів волинського минулого. Такий аналіз вбачається важливим, з огляду на логіку розвитку історичної науки в сучасній Україні, динамікою українсько-польських наукових та культурних взаємин. Історіографічний аналіз наукового внеску польських науковців другої половини ХІХ ст. у вивчення населених пунктів Волині й є метою цієї статті.

Характерною рисою розвитку історико-краєзнавчих досліджень Волині того часу стало те, що в губернії були відсутні значні наукові та навчальні заклади, які б виконували роль осередків та каталізаторів науково-дослідницької роботи. У першій половині ХІХ ст. таке покликання виконувала Кременецька гімназія/ліцей. Дослідницький процес другої половини ХІХ ст. розвивався зусиллями інтелігенції – письменників, журналістів, працівників наукових закладів Польщі (Кракова, Варшави), Києва, Львова.

Перехідний етап від романтичного до позитивістського методу в науковому вивченні Волині репрезентує творчість відомих дослідників минулого волинського регіону Ю.-І. Крашевського та О. Пшездзєцького. Їх праці започатковують нові тенденції в дослідженнях краю, на основі обстежень історичних місць та вивчення родових архівів й приватних бібліотек. Поява їх праць припадає на період після повстання 1830 – 1831 рр., коли у польській історіографії більше уваги почали приділяти вивченню проблем різних верств польського суспільства, не лише магнатських, але й середньої шляхти та селян. Свідченням цього стали дослідження, виконані на основі реальних подорожей по регіонах країни. Першими зпоміж таких були книги Ю.-І. Крашевського «Wspomnienia Polesia, Wołynia i Litwy» [1] та «Wieczory Wołyńskie» [2].

Станній був уродженцем Варшави, але його життя було тісно пов’язане із волинським краєм. Після одруження із Софією Воронич 1838 р., він оселився на Волині та господарював у тутешніх своїх маєтках. Однак невдачі із господарюванням та необхідність дати освіту чотирьом дітям змусили його 1853 р. переселитися до губернського Житомира, де він проживав до 1860 р. Тут він брав активну участь у громадському житті міста, був куратором польських шкіл, директором місцевого театру, директором шляхетського клубу, головою товариства добродійності. Одночасно співпрацював із ба-

гатьма відомими тогочасними польськими часописами, у 1841 – 1851 рр. редагував віленський «Atheneum», із 1837 р. був співробітником часопису «Tygodnik Peterburgski», від 1851 р. – «Gazeta Warszawskiej», публікуючи на їх сторінках як літературні, так і науково-історичні твори. На початку 1863 р. виїхав до Дрездена, де заснував власну друкарню, опублікувавши там серію мемуарних творів з історії Польщі XVII – XIX ст., з яких чимало стосуються Волині. Це зокрема мемуари польського шляхтича, який проживав тут на зламі XVIII – XIX ст., Я. Охотського [3], С. Букара, учасника визвольних змагань 90-х рр. XVIII ст. [4], Ю. Понятовського [5].

Найбільше історію населених пунктів Волині висвітлюють його твори «Wspomnienia Polesia, Wołunia i Litwy» та «Wieczory Wołyńskie». Вони мають характер дорожніх нотаток, у яких відображений тогочасний стан містечок і сіл Волині, які відвідав автор, під час своїх поїздок по ній наприкінці 1830 – на початку 40-х рр. Ці книги до сьогодні зберігають науково-пізнавальне значення як джерела для вивчення окремих соціально-економічних та культурних проблем минулого волинського регіону.

Помітне місце у розвитку польської історичної науки середини XIX ст. та вивченні минулого населених пунктів Волині належить уродженцю Подільської губернії графу О. Пшездзєцькому. Він, поруч із Ю.-І. Крашевським, належить до тих науковців, яким властиві помірковані позиції у ставленні до українського народу. Однією із перших його наукових історичних праць був твір «Podole, Wołyń, Ukraina. Obraz miejsc i czasów» [6]. Ця праця написана в результаті поїздок Волинською та Подільською губерніями, обстеження тамтешніх приватних та церковних архівосховищ та книгозбірок. Разом із тим вона не є описом певної конкретної подорожі, це зібрання окремих нарисів, кожен з яких має самостійний характер. Їх об'єднує суцільний задум – розповідь про минулі часи, на основі архівних матеріалів та теперішнього часу, опис пам'яток архітектури й мистецтва, пов'язаних із ними спогади.

Як зазначив автор, зразком для нього слугувала праця Ю.-І. Крашевського «Wspomnienia Polesia, Wołunia i Litwy». Згадав він і заслуги літератора й критика М. Грабовського в описанні України [6, IV-V]. Цей твір О. Пшездзєцького отримав високу оцінку сучасників, які відмічали, що, незважаючи на відсутність витонченої літературної обробки і наявність мовних огрих, він становить глибокий історичний інтерес [7]. У ньому автор не лише висвітлює сторінки давньої історії, але й помітив та слушно порушив проблеми тогочасної польської спільноти на Волині. Серед них – велика кількість розлучень, надмірності у будівництві сільських панських палаців, де господарі не займаються господарством, а більше захоплюються полюванням та грою в карти.

У науковому доробку, відомого волинським краєзнавцем дослідника, Я. Гіжицького теж є праця, присвячена дослідженню історії населених пунктів волинського регіону. Вона відрізняється від вищезгаданих тим, що охоплює історико-краєзнавчі відомості лише Старокостянтинівського повіту Волинської губернії [8]. Я. Гіжицький народився в шляхетській родині, у с. Міхновка на Волині, відомий як історик шкільництва у Литві та на Волині. Помітним дослідженням у його науковій спадщині є монографія «Spis ważniejszych miejscowości w powiecie Starokonstantynowskim na Wołyniu», яка була видрукувана у Кракові на кошти волинських обивателів. Вона вирізняється комплексним характером і містить широкий спектр фактичних відомостей про населені пункти повіту. Я. Гіжицький виступає в ній як патріот польської держави. У вступному слові, вказуючи на відсутність у той час польської державності, він відзначив,

що, оскільки зараз поляки не мають сучасності, коли майбутнє покрите темними хмарами, слід звернутися до минулого – там польська слава, духовні реліквії, звідти слід черпати надії на майбутнє. Варто наголосити, що така позиція була характерною не лише для Я. Гіжицького, але й для більшості польських істориків XIX ст., у працях яких, незважаючи на приналежність до тієї чи іншої історичної школи, методологічні розбіжності та дискусії, ніколи не зникла ідея польської державності і віра у її майбутнє відродження.

При підготовці праці про Старокостянтинівський повіт, Я. Гіжицький використав широке коло джерел як неопублікованих, так і друкованих збірників актового матеріалу та дослідницьких праць. Це рукописи із приватних бібліотек Т. Чацького, А. Чарториського, Славутського, книгозібрання, актовий матеріал, який був опублікований як в Україні, так і в польських виданнях, використав дослідницькі праці польських авторів – О. Яблоновського, З. Люба-Радзимінського й українських істориків – М. Теодоровича, В. Пероговського. Таким чином, цей твір є своєрідним підсумком довготривалої праці історика, над якою він трудився понад 18 років. Разом із тим вона є певним етапом, який відображав і підсумовував вивчення цієї частини волинського регіону упродовж XIX ст. як польською, так і українською історіографією.

Помітним у вивченні історії населених пунктів Волині серед польських дослідників другої половини XIX ст. є доробок волинського шляхтича Т. Стецького. Він є автором ґрунтовних історичних досліджень про минуле багатьох міст Волині. Окремий нарис він присвятив рідному містечку Мержирічу Корецькому [9]. У ньому він особливу увагу звернув на історію і стан навчальних закладів – піарського колеґіуму, школи, конвікту за період від 1702 до 1853 рр.; описав церкви, костьоли. Він використав матеріали із власного родового архіву, знайдені ним у приміщенні піарського колеґіуму та інші документи, які не збереглися до сьогодні.

Важливим з науково-пізнавальної точки зору є його дослідження про містечко Клевань [10], про місто Рівне [11]. Найбільшою за обсягом працею Т. Стецького про минуле волинського регіону стала трьохтомна «Wołyń pód wzgłędem statystycznym, historycznym i archeologicznym», третій том якої вийшов під назвою «Z boru i stepu. Obrazy i pamiątki» [12; 13]. Задум написання такої праці у нього виник ще у студентські роки. Під час подорожей краєм він обстежував старожитності, археологічні пам'ятки, надгробки, цвинтарі, костьоли, замки, вивчав письмові документи із приватних і церковних архівів. На цій основі він зміг виробити власний погляд на край. У вступному слові до другого тому автор описав і ті труднощі, з якими зіткнувся на цьому шляху. Найбільші – це брак джерел, обмеженість доступу до письмових документів, оскільки волинські гродські, підкоморські книги, приватні акти знатних родин або перебували в московських руках, або знищені, або вивезені у віддалені міста країни [14]. Все ж, незважаючи на труднощі, досліднику вдалося відобразити широку панораму історико-культурного розвитку волинського регіону від часів Київської Русі – до середини XIX ст.

Серед найбільш помітних монографічних досліджень, присвячених вивченню історії одного міста слід виділити монографію С. Кардашевича про м. Острог [15]. Її автор був секретарем маршалка шляхти Острозького повіту, потім приватним адвокатом у Острозі. Через це мав змогу використати численні рукописні матеріали із приватних зібрань, які раніше не публікувалися. На сторінках своєї книги С. Кардашевич дослівно цитує уривки із багатьох документів, у тому числі й листи

кн. К. Острозького, які були знайдені у місцевій церкві св. Миколая. Важливість праці посилюється ще й тим фактом, що вона була написана напередодні великої пожежі в Острозі 1899 р., під час якої загинуло чимало історичних раритетів. На сторінках праці можна знайти важливі відомості про права міщан, тутешні осадні інших національностей (татар, євреїв, вірмен), описи замку. Автор висловив і свої міркування щодо генеалогії княжого роду Острозьких.

Хоча не з усіма думками автора можна погодитися, зокрема про споконвічну польську приналежність волинської землі, яка була загарбана князем Володимиром Великим, про нищення Острога українськими козаками, конкретних прикладів цього він не навів. Все ж праця С. Кардашевича зберігає важливе наукове значення для вивчення минулого волинського регіону. В цьому ж контексті варто відмітити і нарис М. Дубецького про Житомир, вміщений у збірці «Na kresach i za kresami. Wspomnienia i szkice» [16]. У творах цього історика поєднуються дослідницькі моменти із середньовічного минулого міста та спогади про Житомир середини XIX ст.

Важливим виданням, яке підводило певний підсумок вивчення історії міст і сіл польської держави став енциклопедичний «Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich», який видавався упродовж 1880–1902 рр. у Варшаві. Ініціатором видання та головним редактором був Ф. Сулімерський. Про намір розпочати таке видання він оповістив на початку 1878 р. На свою відозву ініціатор отримав чимало відгуків із різних куточків колишньої Речі Посполитої. Цей намір знайшов підтримку і у Ю.-І. Крашевського, про що він повідомив Ф. Сулімерського у своєму листі [17], та уродженця Волині, історика М. Дубецького. Видання було задумане як своєрідна краєзнавча енциклопедія, що у свою чергу вимагало залучення, здібних до такої роботи, працівників. Для написання статей був залучений широкий загаль авторів, переважно професійних науковців. Усього працювали над «Słownikiem» майже 150 осіб. Більшість із них працювали безоплатно, не вимагаючи гонорару, деякі за скромну винагороду. Над статтями про населені пункти Волині та України працювали відомі польські історики, зокрема О. Яблоновський, автор статей «Україна», «Задніпров'я», «Запорожжя».

3-поміж авторів статей про населенні пункти українських земель був й Е. Руліковський – історик, археолог, етнограф, член Київської археографічної комісії. Від 1880 р. він постійно співпрацював із редакцією «Słownika». Сам подав до видання ряд статей про населені пункти України і Білорусі, його перу належить стаття про р. Тетерів, він ділився із іншими авторами історичними відомостями (наприклад, надсилав Ю. Кшивіцькому матеріали для статті про м. Житомир). Над статтями про населені пункти Волині працювали й обивателі Волинської губернії: Л. Дзедзіцький, Б. Камінський, М. Мацішевський, М. Осташевський, К. Пшеджиминський, Л. Рокоссовський із с. Юрківщина Новоград-Волинського повіту, Л. Романовський із Славути, З. Ружицький із Острога. Редакція назвала їх в числі найбільш активних авторів, які до кінця підтримували видання [18]. Ряд статей про населені пункти Волині підготували науковці Варшави – І. Радлінський, М. Сарнецький, Ф. Сулімерський.

М. Манько серед авторів статей називає й відомого дослідника історії волинських міст та сіл Т. Стецького. Однак нам не вдалося виявити у «Słowniku» статей, підписаних його прізвищем або подібним криптонімом. Немає його і в переліку авторів, наведених редакцією наприкінці XIV тому та в списку авторського колективу

3. Паруцького [19]. На час, коли починалася робота над «Słownikiem», Т. Стецький завершував написання третього тому своєї праці про Волинь «Z boru i stepu», тому можливо він просто не встиг взяти участь у цьому виданні.

Найбільшу кількість статей про населені пункти Волині, Литви написав вихованець Варшавської Головної школи Ю. Кшивіцький. Його перу належать статті про: Житомир, Володимир-Волинський, Заславль, Овруч, Острог, Старокостянтинів, Володимирець, Млинів, Межиріч, Миропіль, Олевськ, Остропіль, Сарни, про річки Случ і Стир.

Матеріали «Słownika» можна розглядати як своєрідний підсумок досліджень польською історіографією XIX ст. історії населених пунктів Речі Посполитої. Поруч із тим, це був помітний внесок й у подальше вивчення / популяризацію минулого волинського краю. Статті «Słownika», разом із іншими дослідницькими роботами польських авторів формували уявлення про Волинь та інші регіони України як серед поляків, так і українців. Вони, здебільшого, зберігають й донині свою науково-пізнавальну вартість, у зв'язку із тим, що авторами був використаний важливий джерельний матеріал, який на сьогодні частково втрачений.

Отже, можемо відмітити значний науковий інтерес польських авторів до вивчення історії населених пунктів волинського краю. Дослідження ці виконані на ґрунтовній джерельній базі і зберігають науково-пізнавальне значення до сьогодні. Разом із тим вони вимагають виваженого критичного підходу до оцінок подій української історії, зокрема козацтва, етнічної приналежності регіону.

1. Kraszewski J.-I. *Wspomnienia Polesia, Wołynia i Litwy.* – Paryż, [1860].
2. Kraszewski J.-I. *Wieczory Wołyńskie.* – Lwów, 1859.
3. *Pamiętniki Jana Duklana Ochockiego z pozostałych po nim rękopismów przepisane i wydane przez J.-I. Kraszewskiego.* – T. I–IV. – Wilno, 1857.
4. Bukar S. *Pamiętniki.* – Drezno, 1871.
5. *Poniatowski J. Moje wspomnienia z kampanii 1792 // Biblioteka pamiętników i podróż po dawnej Polsce. T.VI. Pamiętniki wojenne. 1792–1812.* – Drezno, 1871.
6. *Przędziecki A. Podole, Wołyń, Ukraina. Obraz miejsc i czasów.* – Wilno, 1840. – TT. 1, 2.
7. *Grochowski W. Aleksander Przędziecki // Tygodnik Ilustrowany.* – 1872. – T. IX.
8. *Wołyński (Gizycki J.M.) Spis ważniejszych miejscowości w powiecie Starokonstantynowskim na Wołyniu.* – Stary-Konstantynów, 1910.
9. *Stecki T. Z dziejów Wołyńskiego Gródka.* – Kraków, 1888.
10. *Stecki T. Książęce gniazdo. Monografia historyczna.* – Kraków, 1885.
11. *Stecki T. Miasto Równe. Kartka z kroniki Wołyńa.* – Warszawa, 1880.
12. *Stecki T. Wołyń pód względem statystycznym, historycznym i archeologicznym.* – T. 1. – Lwów, 1864; T. 2. – Lwów, 1871.
13. *Stecki T. Z boru i stepu. Obrazy i pamiątki.* – Kraków, 1888.
14. *Stecki T. Słowo wstępne do wydawnictwa 2-giej seryi opisu Wołyńa.* – Lwów, 1864.
15. *Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga. Materiały do historyi Wołyńa z przedmową Alexandra Jabłonowskiego oraz życiorysem autora przez Henryka Mościckiego.* – Kraków, 1913.
16. *Dubiecki M. Dawny Żytomierz // Dubiecki M. Na kresach i za kresami. Wspomnienia i szkice.* – Kijów, 1914.
17. *Olszewicz W. «Słownik geograficzny Królestwa Polskiego» i jego twórcy // Studia i materiały z dziejów nauki polskiej.* – Serya C. – Zeszyt 10. – Warszawa, 1965.
18. *Od redakcyi // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.* – T. XIV. – Warszawa, 1895.
19. *Parucki Z. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego jako źródło do badań rozmieszczenia sił wytworczych kapitalizmu w Polsce // Dokumentacja Geograficzna.* – 1955. – Z. 5.

Iarmoshyk I.I. The researching of the Volyn's settlements history by polish inteligensia in the second half of the XIX century. Are analyzed the contribution of the Polish inteligensia representatives in the study of the Volyn history in the sefcond half of the XIX century and the tendency of the development of the historical researching process in the region.

Key words: Volyn, Polish inteligensia, historical research.

О. В. Владига

АРХЕОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В 1894 – 1895 рр.

У статті проаналізовано археографічну діяльність М. Грушевського протягом 1894 – 1895 рр. Виявлено головні напрями пошукової та організаційної праці вченого. Зроблено висновки про її вплив на модернізацію української історичної науки.

Ключові слова: Михайло Грушевський, археографія, «Жерела до історії України-Руси».

Загальновідомо, що археографічна діяльність М. Грушевського у львівське двадцятиліття була зосереджена в Археографічній комісії Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ). Саме він ініціював її створення у рамках діяльності Товариства. Втім, до того часу, поки комісія уконституювалася 1896 р., вчений протягом перших двох років після переїзду до Львова в інших формах реалізував свої численні археографічні плани. Про це практично нічого не відомо у сучасній історіографії. З огляду на це, метою статті є реконструкція археографічної діяльності М. Грушевського у 1894 – 1895 рр.

Головним джерелом нашого дослідження є листування молодого професора та протоколи засідань Історично-філософичної секції НТШ, директором якої М. Грушевського обрали невдовзі по прибутті до Львова 16 листопада 1894 р. З цього моменту, практично на кожному засіданні секції, з ініціативи новообраного голови, обговорювалися проблеми джерелознавчо-археографічного характеру. Вже на згаданому листопадовому засіданні М. Грушевський виклав доволі докладний проєкт розгортання археографічного напрямку діяльності НТШ, а це свідчить, що ідея проєкту виношувалася ним давно. В ньому вчений, вказуючи на здобутки київської документальної школи, твердив, що, незважаючи на інтенсивний поступ української історичної науки за останні роки, вона й надалі надзвичайно мало розроблена в деталях. Такий стан, слушно вказував він, значною мірою залежить від нестачі компендіуму опублікованих джерел. З огляду на це, згідно М. Грушевського, історіографічний доробок попередників вимагає уважної критичної перевірки з тим, щоби, відштовхнувшись від нього, далі опрацьовувати наявні події лакуни.

Зі знанням справи М. Грушевський твердив, що і для давнього періоду, а тим більше для середньовічної та ранньомодерної історії України можливості бібліотек і архівів далеко не вичерпані. При цьому, лише найбільш популярні теми деякою мірою забезпечені опублікованими джерелами, більшість же подій українського минулого залишаються практично без скільки-небудь серйозного джерельного підґрунтя. Для прикладу М. Грушевський називав минуле таких українських територій, як Белзчина та Поділля, а також загальні питання станової та економічної історії, становлення місцевої адміністрації тощо. Вчений наголосив, що саме НТШ, як головному репрезентанту української науки, слід братись до археографічної роботи. Ставлячи це завдання, дослідник твердив, що добір джерел повинен відповідати «широкому розумінню слова «історія»: памяток літописних, правних, історично-літературних, історично-статистичних і етнографічних, до історії церкви, освіти, побуту і т.і.» [1, 151].

Невеликі за обсягом колекції актів та літературні пам'ятки можуть, вважав М. Грушевський, друкуватися

в «Записках НТШ». Втім, проблеми це вирішити не могло і вчений ініціював заснування спеціального «джерельного» видання, котре назвав «Жерела до історії України-Руси». На думку автора проєкту, це видання мало б виходити регулярно – двічі на рік, томами, обсягом близько 25 друкованих аркушів. Апелюючи до досвіду Київської археографічної комісії, М. Грушевський переконував, що кожний такий том мав би складатись із вступної розвідки (обсягом біля 5 аркушів), тексту джерел і різноманітних покажчиків. У змістовому плані ці томи не повинні обмежуватися Галицькою Руссю, а подавати невидані джерела для всіх періодів і українських регіонів.

В якості першочергових, автор проєкту визначив такі блоки джерельних пам'яток: 1) збірка люстрацій та інвентарів Руського воеводства з XVI ст., що містяться в Московському архіві Міністерства юстиції та у варшавських – Головному архіві та Архіві Казенної палати; 2) подібний збірник для Белзької землі з тих же архівів; 3) найдавніші акти подільської землі, що містяться у варшавських, київському та львівському архівах; 4) акти Белзької землі з Бернардинського, Варшавських, Віленського та Московського архівів; 5) акти до історії Львова XV – XVI ст. з міського та краєвого архівів; 6) акти Литовської та Руської метрики для історії Київщини, Брацлавщини, Волині і Лівобережної України XV – XVI ст. з Московського архіву Міністерства юстиції; 7) акти до історії України з XVII – XVIII ст. з московських архівів, що мало бути продовженням археографічного видавництва М. Костомарова; 8) інвентарі з XVII – XVIII ст. для історії селянства; 9) «Генеральное следствие о маетностях» 1729 – 1730 рр.; 10) Літописець русько-литовський; 11) пам'ятки давньоукраїнського письменства XVI – XVII ст. як історичного, так і суто літературного характеру; 12) збірка пам'яток давньоукраїнського письменства, передрукованих з малодоступних видань; 13) збірка джерел до історії українського права [1, 151-153]. Цей план, вважав учений, окреслював лише першочергові джерельні потреби. Реалізувати його можна без значних пошукових зусиль і фінансових витрат.

Реалізація такого амбітного проєкту, як слушно наголошував його автор, не могла бути справою ентузіастів-одинаків. Саме в цьому проєкті М. Грушевський вперше озвучив потребу заснування окремої Археографічної комісії у складі НТШ. Ця комісія, твердив він, повинна посідати певний сталий бюджет на свої проєкти, щоб можна було планувати пошукову та видавничу роботу заздалегідь. Досить промовисто вчений окреслив цілі діяльності Археографічної комісії: «Єднати до праці археографічної сили місцеві і сторонні, ставити задачі археографічні для оброблення..., доглядати, щоб приготівані до друку праці відповідали вимогамням що до їх змісту, наукового виконання й поправности мови, уряджувати екскурсії археографічні для висліжування забутків археографічних для історії руської в краю й поза краєм і т. и.» [1, 153-154].

Про значущість цього проєкту для самого М. Грушевського свідчить його тогочасна кореспонденція, в якій учений повідомляв адресатам про свої археографічні плани та їх погодження з боку керівництва НТШ. Так, у листі до М. Біляшівського (на той час начальника архівів колишнього Фінансового управління Царства Польського) він писав: «Наше місцеве «наукове товариство» прийняло мою пропозицію видавати збірку актів і пам'яток до історії Русі» [2, 24]. Подібною є й інформація в листі до І. Нечуя-Левицького: «В товаристві Шевченка пропонував розпочати видавництво джерел – радо то прийняли» [3, 45].

Проєкт М. Грушевського був оптимістично сприйнятий керівництвом Товариства і, як бачимо з наведених